

17e jaargang

nummer 3

maart 1981

DAAD EN GEDACHTE

**orgaan gewijd aan de problemen
van de zelfstandige arbeidersstrijd**

*Bij elke bijzondere handeling
gaat het denken aan het doen
vooraf. Bij het handelen van
klassen of massa's blijkt de
betekenis van het handelen
pas achteraf. Hier gaat de
daad vooraf aan het begrip.*

Theo Maassen

DAAD EN GEDACHTE

ORGAAN GEWIJD AAN DE PROBLEMEN
VAN DE ZELFSTANDIGE ARBEIDERSSTRIJD

Geen vaste abonnementsprijs

De uitgave zal worden bekostigd uit vrijwillige bijdragen

Red. en adm.: Schouw 48-11, Lelystad

Postgiro 307695

HET VERSCHIL TUSSEN OOST EN WEST, OF DE VAKBONDEN ZUS EN DE VAKBONDEN ZÓ

Sinds afgelopen zomer in Polen stakende arbeidersmassa's "vrije vakverenigingen" hebben geëist en sinds de formele inwilliging van deze eis door zowel de Poolse regering als het Poolse Hooggerechtshof, heeft de vraag of dergelijke organisaties in een land als Polen mogelijk zijn een grote, niet slechts theoretische, maar ook praktische betekenis gekregen. Immers, van het antwoord dat erop wordt gegeven zal het afhangen, wat voor perspectief men toekent aan de door Lech Walesa en zijn naaste medewerkers geleide vakbeweging "Solidariteit", zal het tevens afhangen hoe men de mogelijkheden voor dienovereenkomstige organisaties in andere landen van het zogenaamde Oostblok beoordeelt.

Op het eerste gezicht kan het de schijn hebben, dat met het blote bestaan van "Solidariteit" het antwoord op de vraag reeds is gegeven en wel in bevestigende zin. Die konklusie echter beschouwen we als voorbarig. Het gaat er namelijk niet om of er in Polen thans een vakbeweging wordt aangetroffen die *zichzelf* als "vrij" verstaat, maar het gaat om heel iets anders. Waarop 't aankomt is de wezenlijke funktie van deze vakbeweging alsmede de wijze waarop zij deze funktie uitoefent. Het gaat er niet om wat "Solidariteit" *wil* zijn, maar hierom wat deze organisatie zou *kunnen* zijn in een samenleving als de Poolse.

Wie dit aan de weet wil komen zal zich rekenschap moeten geven van op z'n minst twee dingen. Hij zal in de eerste plaats in het oog moeten houden dat er zowel ginds als hier geproduceerd wordt op basis van de loonarbeid, dat er derhalve zowel daar als hier van een *kapitalistische* samenleving sprake is. Hij zal er voorts alle aandacht aan moeten schenken, dat dit kapitalisme ginds de vorm heeft van 't staatskapitalisme, hiet daarentegen wordt gekenmerkt door de private eigendom der produktiemiddelen en de vrije konkurrentie. Zoals Oost- en West-Europa in bepaald opzicht met elkaar overeenstemmen, zo stemt ook de vakbeweging ginds in bepaald opzicht overeen met de vakbeweging hier. De verschillen tussen die twee vakbewegingen hangen ten nauwste samen met de mate waarin oost en west zich

van elkaar onderscheiden.

Hieronder zullen wij allereerst *n i e t* de zich "vrij" noemende vakbeweging "Solidariteit", maar de algemeen als "onvrij" beschouwde vakbeweging in Rusland vergelijken met de vakbeweging in het westen en omgekeerd. Want zoals het *wezen* van de westerse vakbeweging het best bestudeerd kan worden aan de hand van die, welke niet slechts de oudste, maar ook haar klassieke voorbeeld is geweest, te weten de Britse, zo kan het *wezen* van de vakbeweging in een staatskapitalistische maatschappij het best worden onderzocht aan het voorbeeld van de Russische, welke van dit type vakbeweging de oorspronkelijke is. Vooruitlopend op de resultaten van zulk een vergelijking van de Russische vakbeweging met de westerse merken we op dat het niet de punten van verschil zijn die het sterkste opvallen, maar die waarin beide een treffende overeenkomst vertonen.

- o -

IN ENGELAND viel het *ontstaan* van de eerste vakbonden ongeveer samen met het *begin* van de industriële revolutie in de tweede helft van de 18e eeuw. Van een *ontwikkeling* van de vakbeweging was pas sprake in de jaren '20 van de 19e eeuw nadat de industriële revolutie de stoot had gegeven tot de ontwikkeling der kapitalistische produktiewijze op enigszins uitgebreide schaal. Tegen het kapitalistische stelsel van voortbrenging rees spontaan en krachtig verzet van de arbeidende bevolking, die in z'n meest dreigende vorm gestalte kreeg in de z.g. *Luddietenbeweging*: het optreden van de machinevernielers tussen 1810 en 1820. De vakbeweging bleek 't aangewezen middel om die Luddietenbeweging de wind uit de zeilen te nemen. Doordat de vakbonden zich op de kapitalistische verhoudingen baseerden onderscheidde zij zich fundamenteel van het Luddisme. Zij vrijwaarden de kapitalistische samenleving voor de ernstige dreiging van de direkte macht der producenten. Zij boden het kapitaal de mogelijkheid de opstandige arbeiders onder de duim te krijgen. Naarmate in de 19e eeuw de vakverenigingen in Groot-Brittannië een erkend maatschappelijk instituut werden nam de arbeidsonrust af en ontwikkelden vakbeweging, burgerlijk-demokratische regering en kapitalistisch bedrijfsleven een praktijk van nauwe onderlinge samenwerking.

IN RUSLAND viel het *ontstaan* van de eerste vakbonden ongeveer samen met het aarzelend *begin* van industriële voortbrenging onder het tsarisme. Van een *ontwikkeling* van de vakbeweging was pas sprake nadat de revolutie van 1917 de stoot had gegeven tot de ontwikkeling der kapitalistische produktiewijze op enigszins uitgebreide schaal. En ook in Rusland was, evenals een eeuw tevoren in Engeland, de vakbeweging het aangewezen middel om de arbeidende bevolking de wind uit de zeilen te nemen en de maatschappij te vrijwaren voor de ernstige dreiging van een direkte macht van de producenten.

Die dreiging ging in Rusland uit van de *fabriekskomitees* 1) die na de februari-omwenteling als paddestoelen uit de grond rezen en die weldra met de gestaag in aantal groeiende vakverenigingen in hevig konflikt raakten. Zowel de fabriekskomitees als de vakverenigingen maakten er aanspraak op de "economische vertegenwoordiging" van de arbeiders te zijn. Toen de fabriekskomitees hoe langer hoe meer feitelijke macht begonnen uit te oefenen bezagen de naar het staatskapitalisme koersende bolsjewiki ze met steeds grotere argwaan. Ze leken hun niet te passen in een maat-

schappij waarin de produktiemiddelen staatseigendom zouden zijn, ze beschouwden de vakverenigingen daarentegen wél als instrumenten met behulp waarvan de staat het produktieproces zou kunnen beheren en controleren. Dat de bolsjewiki in de eerste weken na de oktoberrevolutie *tijdelijk* de fabriekskomitees steunden inplaats van de vakbeweging was hiermee niet in tegenspraak. Het ging daarbij slechts om een taktische manoeuvre. Toen de fabriekskomitees zich (in november 1917) niet voor een planekonomie onder leiding van de staat uitspraken, doch verklaarden, dat de leiding van de volkshuishouding diende te berusten bij economische raden die van onderop door de fabriekskomitees gekozen moesten worden, toen zij geheel dienovereenkomstig niet langer met de vakbeweging wilden samenwerken en op eigen houtje bedrijven begonnen te onteigenen, toen kwamen de fabriekskomitees onvermijdelijk in botsing zowel met de vakbeweging als met de bolsjewistische partij. De fabriekskomitees dolven daarbij het onderspit.

Het zou ons te ver van ons eigenlijke onderwerp voeren indien wij het verloop van de botsing hier uitvoerig zouden schilderen. Voor ons doel is het voldoende er op te wijzen, dat zij definitief in het nadeel van de fabriekskomitees uitviel in januari 1918. In het begin van die maand werd in Petrograd een landelijk kongres van de Russische vakbeweging gehouden. Op dat kongres stonden de toekomstige betrekkingen tussen de vakbonden en de regering van de nieuwe staat in het middelpunt van de diskussies, evenals de positie van de vakbeweging in wat men "de overgangsfase van het kapitalisme naar het socialisme" noemde, maar wat in feite het staatskapitalisme was. Met een uiterst felle kritiek op de fabriekskomitees dienden de sprekers die namens de vakbeweging het woord voerden zich als het ware bij de regering aan als de geëigende beheersers van de arbeidskracht. Bovendien werden op dit kongres de fundamenteën gelegd voor een nauwe samenwerking tussen vakbeweging, regering en bedrijfsleven. Wat in het westen, ondanks een *vakbewegingsmythe*, tot stand kwam, dat kwam in Rusland zónder een dergelijke mythe tot stand, omdat de staatskapitalistische verhoudingen zo'n mythe nu eenmaal onmogelijk maakten. Dat wil niet zeggen dat men het in Rusland zonder mythe stelde, maar het was een andere mythe dan de westerse. Hier heet het, dat de staat de belangen van alle burgers en van alle klassen behartigt, de vakbeweging in het bijzonder die van de arbeiders. Ginds echter verkondigde men het sprookje, dat - de loonarbeid ten spijt - de kapitaalsverhouding en daarmee de klassentegenstelling zou zijn opgeheven, dat de staat een "arbeidersstaat" zou zijn, dat wil zeggen die taak zou vervullen, die in het westen aan de vakbeweging wordt toegeschreven. Waar dát de officiële mythe is, is voor een aparte vakbewegingsmythe geen plaats meer.

Op het vakbewegingskongres van 1918 verweet Lossowsky aan de fabriekskomitees dat hun optreden een beletsel vormde voor het beheer van de produktiemiddelen door de staat en een planmatige ekonomie verhinderde. Hij, Tomski en ook Sinowjef, die op dit kongres de bolsjewistische partij vertegenwoordigde, pleitten voor staatsleiding van de volkshuishouding met behulp van de vakbonden, die zich als staatsorganen op het regelen van de produktie zouden moeten richten. Naar de schijn ging 't hierbij om een poging de vakbewegingspraktijk in het keurslijf van de bolsjewistische doktrines te persen om de onbepaalde macht van de bolsjewistische staat te garanderen. In werkelijkheid echter werd niet de vakbewegingspraktijk in overeenstemming met de bolsjewistische theorie gebracht, maar weerspiegelde deze theorie een met de maatschappelijke behoeften overeenstemmende

praktijk. Dat bleek mede hieruit, dat óók de ("linkse") sociaalrevolutio-
nairen voorstanders waren van een beheer van de volkshuishouding door mid-
del van de als staatsorganen optredende vakbonden.

Wat Lossowsky betreft, hij keerde zich niet tegen de fabriekskommi-
tees omdat hij de onbeperkte macht van de bolsjewistische partij verzeke-
ren wilde. Hij baseerde zijn standpunt geenszins op politieke, maar op za-
kelijkke overwegingen, die verband hielden met puur economische noodwendig-
heden. En hij was een verklaard tegenstander van een bolsjewistische al-
léénheerschappij omdat hij, hoewel lid van de bolsjewistische partij, de
bolsjewistische zienswijze omtrent het zogenaamd proletarische karakter
van de oktoberrevolutie allesbehalve deelde. De overgrote meerderheid van
de gedelegeerden op het vakbewegingskongres deelde de desbetreffende illu-
sie wél. Zij beschouwde de oktoberrevolutie wel degelijk als een "socialis-
tische omwenteling". Maar wat daarbij onder "socialistisch" werd verstaan,
had niets met de opheffing van de loonarbeid te maken, daarentegen álles
met een (vooralsnog gedeeltelijk) staatseigendom der produktiemiddelen.
Vandaar dat niet alleen de kongresresoluties geheel overeenkomstig de voor-
stellen van vooral Sinowjef en Tomski werden opgesteld, maar dat ook de
praktijk van de vakbonden niet was gericht op een fundamentele wijziging
van de produktieverhoudingen. Daar lag juist de reden dat de fabriekskommi-
tees - die als gevolg van de kongresbesluiten aan de vakbeweging onderge-
schikt werden gemaakt - de samenwerking met de vakbonden hadden opgezegd.

Op het vakbewegingskongres van januari 1918 kwam ook de vraag aan de
orde in hoeverre de vakbonden nieuwe (lees: staatskapitalistische) stijl
nog het recht bezaten om aan bepaalde eisen door middel van stakingen de
nodige kracht bij te zetten. 't Was een probleem dat volstrekt logisch sa-
menhing met de betrekkingen tussen de vakbeweging en de staat, die het ge-
hele economische proces zou moeten sturen 2). Bij de discussie over dit
punt werd opgemerkt, dat stakingen toelaatbaar waren zolang nog niet alle
bedrijven waren genationaliseerd. Niettemin onthielden de gedelegeerden
zich zorgvuldig van een duidelijke stellingname. Omdat begin 1918 nog maar
een klein deel van de Russische industrie onteigend was en de na-oorlogse
situatie van de arbeiders allesbehalve gunstig kon worden genoemd, zou, zo
werd er gevreesd, een volmondige erkenning van het stakingsrecht (voor ar-
beiders die in niet-genationaliseerde bedrijven werkten) wel eens katastro-
fale gevolgen kunnen hebben voor de economie. De kwestie die het kongres
behoedzaam omzeilde werd echter opgelost in de praktijk.

De ontwikkeling van de Russische vakbeweging in de door Sinowjef en
Tomski gewezen richting voltrok zich vanzelfsprekend niet als bij tover-
slag. De fabriekskomitees konden niet één twee drie aan de kant worden ge-
schoven en anderzijds vergde het de nodige tijd eer de vakbonden volledig
als staatsorganen bij de regeling van het economisch leven waren ingescha-
keld. Bepaalde, onder de vóór-revolutionaire verhoudingen nog voor de hand
liggende activiteiten namen af en nieuwe activiteiten werden ontwikkeld.
Maar dat proces liep parallel met de ontwikkeling naar 't staatskapitalis-
me en dat betekende dat het allerm minst geleidelijk verliep, maar schoksg-
wijs.

Na het einde van de burgeroorlog en na de koerswijziging van de Nieu-
we Economische Politiek (NEP) waren er in de jaren '20 nog heel wat door
de vakbonden gesteunde stakingen. Maar hun aantal nam voortdurend af, het
eerst in de genationaliseerde sektor. Begin 1926 was de situatie aldus,
dat de vakbonden géén stakingen in de genationaliseerde industrie meer on-

dersteunden, met het gevolg dat zich daar een aanzienlijke reeks van "wilde" stakingen voordeed. Stakingen in de private sektor werden vooralsnog wel door de bonden gesteund doch na luttele jaren kwam ook daarin verandering.

"De bonden", zo schrijft *Mary McAuley* in een standaardwerk over arbeidskonflikten in het bolsjewistische Rusland, "kregen het steeds moeilijker. Zij gedroegen zich loyaal tegenover de regering maar werden tegelijkertijd door de arbeiders onder druk gezet. Steeds meer legden zij de nadruk op hun functie van medebestuurders van de economie en dat ten koste van de verdediging van de aan de arbeiders toegekende rechten. Hun samenwerking met de overheid en de economische autoriteiten leidde ertoe dat de bedrijfsleidingen steeds driester tegenover de arbeiders optraden" 3). Uit de passage die onmiddellijk op de geciteerde woorden volgt blijkt dat de Russische vakbonden op verschillende manieren getracht hebben uit het dilemma te geraken. Zij hebben nu eens deze, dan weer die weg gevolgd en de diverse mogelijkheden afgetast eer niet zozeer de partij-ideologie dan wel de gegeven maatschappelijke situatie hen onontkoombaar noopte tot hun hand in hand met regering en management te voeren uiteindelijk beleid. Dat beleid was gericht op bevordering en handhaving van een strikte arbeidsdiscipline en vergroting van de arbeidsproduktiviteit. Toen die arbeidsproduktiviteit niet snel genoeg steeg, dat wil zeggen achterbleef bij datgene wat voor de economische groei (lees: de kapitaalsakkumulatie) werd vereist, gooide de vakbeweging het laatste stukje vooroorlogse traditie overboord. Ondanks de protesten van de reeds genoemde Lossowsky verklaarde zij zich akkoord met de invoering van het *stukloon* en het *Taylorstelsel*.

- o -

SAMENVATTEND kan omtrent de Russische vakbeweging het volgende worden vastgesteld:

- zij ontstond, evenals die in 't westen, zodra er in de kiem kapitalistische produktieverhoudingen aanwezig waren;
- zij ontwikkelde zich, evenals die in het westen, tot volle wasdom toen het kapitalisme zich ontplooid;
- zij plaatste zich, gelijk de westerse, van meet af aan op de bodem van die maatschappelijke structuur waaraan het zich ontwikkelende kapitalisme aanzijn gaf;
- zij was, net als die in Engeland, 't alternatief voor een ontwikkeling die de kapitalistische voortbrenging bedreigde;
- haar praktijk werd al vrij spoedig, net als die van de vakbeweging in het westen, gekenmerkt door een nauwe samenwerking met de regering en management;
- nadat zij tot een erkend instituut geworden was heerste er, net als in het westen, in Rusland minder arbeidsonrust dan daarvoor;
- zij werd, net als de vakbeweging in het westen, hét instrument tot beheersing van de arbeidskracht;
- zij kan, zomin als de vakbeweging in het westen, niet worden gekarakteriseerd als de vertegenwoordigster van de arbeidende klasse;
- de afstand tussen vakbondsleiding en vakbondsleden is in Rusland al even groot als in het westen;
- voor zover haar streven gericht is op handhaving van de arbeidsdis-

cipline en vergroting van de arbeidsproduktiviteit onderscheidt zij zich niet van de vakbeweging in het westen.

Sprekend over de Russische vakbeweging in de periode van de NEP merkt Mary McAuley op, dat haar optreden in niets verschilde van het optreden van de Britse vakbeweging onder een Labour-regering 4). Maar niet alleen gedurende de NEP maar ook op enig ander tijdstip viel er, wat de wezenlijke kant van de zaak betreft, tussen de Russische en de westerse vakbeweging nauwelijks onderscheid te konstaten.

De enige uitzondering hierop is het feit, dat in Rusland het voeren van loononderhandelingen - anders dan in de eerste jaren na de revolutie - niet tot de bevoegdheid van de vakbeweging behoort. Op grond daarvan te konkluderen, dat haar *funktie* in Rusland een andere zou zijn dan in het westen is even voorbarig als onjuist. Het is een onjuistheid die hieruit voortspuit, dat de loononderhandelingen van de westerse vakbonden ten onrechte beschouwd worden als onderhandelingen tussen het ondernemersdom en de arbeiders. Dat zijn ze niet. Dat zijn ze alléén maar voor diegenen, die ménen dat de vakbonden de arbeiders vertegenwoordigen uitsluitend omdat de vakbonden dat bewéren. Dat zijn ze slechts voor wie geloof hecht aan de mythe en verder doof en blind is voor de kritiek die regelmatig te beluisteren valt (en in de vorm van "wilde" akties ook zichtbaar wordt), zowel op de wijze waarop sommige c.a.o.'s zijn afgesloten als op hun inhoud. Het gaat er niet om, dat in Rusland de lonen door de regering worden vastgesteld en dat zij in het westen in de regel resulteren uit onderhandelingen tussen wat men de "sociale partners" noemt 5). Waar 't om gaat is, dat zowel in Rusland als in het westen de arbeiders er nauwelijks aan te pas komen.

In de eerste tijd na de oktoberrevolutie werden ook in Rusland de lonen vastgesteld via onderhandelingen tussen de vakbonden en de geenszins terstond onteigende ondernemers. Daar kwam verandering in toen de staat, aanvankelijk meer praktisch dan formeel, de funktie van (kollektieve) ondernemer ging vervullen. Het verschil tussen Rusland en het westen is niet van wezenlijke maar van structurele aard. In het westen is er voor wat lonen en arbeidsvoorwaarden betreft nauwe samenwerking tussen regering, ondernemersdom en vakbeweging. In Rusland is het precies eender, alleen zijn regering, ondernemersdom en vakbeweging daar niet van elkaar te onderscheiden: ze zijn één en dezelfde "persoon". En we gebruiken dit woord "persoon" niet slechts in figuurlijke, maar ook in *letterlijke* zin, aangezien het er bepaald geen uitzondering is, dat vakbondsbestuurders tegelijkertijd bedrijfsleiders zijn en bedrijfsleiders deel uitmaken van de regering.

Maar is het dan niet zo, dat in 't westen de van regering en ondernemersdom onafhankelijke vakbonden door middel van 't stakingswapen druk kunnen uitoefenen hetzij op de ondernemers, hetzij op ondernemers en regering beide? Het antwoord luidt, dat de zogenaamde "onafhankelijkheid" van de westerse vakbeweging een puur *formele* zaak is en dat men zich moet afvragen niet wat de vakbeweging (formeel) *zou kunnen*, maar wat of zij *doet*.

"De (....) vakbonden hebben er veel toe bijgedragen om het aantal arbeidskonflikten te doen afnemen", schreef de Britse historicus William Lecky aan het eind van de 19e eeuw. Wat voor de 19e eeuw gold heeft voor de 20ste in nog veel sterker mate gegolden. En dat slaat dan natuurlijk op de regel en niet op de - steeds geringer wordende - uitzondering, waarin een vakbond wél een staking uitriep, overigens veelal alleen maar om de greep

op de arbeiders niet te verliezen en vaak genoeg om zo'n staking zo snel mogelijk achter de rug van de arbeiders om weer op te heffen. Wie de Russische vakbonden "onvrij" noemt, in tegenstelling tot de "vrije" vakbonden van het westen, dient daaraan toe te voegen dat die "onvrije" vakbonden, als instituut van de staatskapitalistische maatschappij, nalaten wat zij niet kunnen en dat de "vrije" vakbonden nalaten wat zij (formeel) kunnen, omdat, waar zij dan zogenaamd ook "vrij" van mogen zijn, in elk geval *niet* van de kapitalistische maatschappij, waarvan zij op hun beurt eveneens een instituut zijn.

De in Leningrad geboren, aan de universiteit van Glasgow verbonden econoom *Alec Nove* heeft van de Russische vakbonden opgemerkt, dat zij enkel *in naam* op democratische voet zijn ingericht 6). Wie geen vreemdeling is in de wereld van de vakbeweging zal omtrent de westerse vakbonden precies hetzelfde konstateren. Als Nove over de werkzaamheden van de Russische vakverenigingen komt te spreken, dan stelt hij vast dat weliswaar het algemene loonniveau en de verschillende loonklassen, alsmede de lonen die in de verschillende industrieën worden betaald onder de verantwoordelijkheid van de regering vallen, maar dat de vakbonden rechtstreeks betrokken zijn bij de vraag welke arbeid in welke klasse valt, dat zij gemengd worden in besprekingen over stukloontarieven en een belangrijke rol spelen bij de oplossing van geschillen tussen individuele arbeiders en de leiding van een of ander bedrijf over bijvoorbeeld de loonklasse, bonusaanspraken, beweerd onrechtmatig ontslag, enz., kortom bij dat soort zaken waarin de westerse vakbonden zich mengen via hun bureau's voor rechtsbijstand. Aansluitend op deze mededeling verklaart Nove, dat de Russische vakbeweging ontegenzeggelijk de macht heeft haar leden te beschermen tegen willekeur of veronachtzaming van de kant van de leiding. Hij zwakt die uitspraak echter meteen weer af door mee te delen, dat de positie van de Russische vakbeweging als uitvoerster van de economische politiek van regering en partij vaak bezwaarlijk te rijmen is met haar beschermende plichten en dat de plaatselijke bonden in die bescherming maar al te dikwijls falen. Dat komt overeen met de informatie die door Mary McAuley wordt verstrekt, bijvoorbeeld in die passages waarin zij niet alleen vertelt, dat de bonden soms weigeren bepaalde klachten naar de daarvoor bestemde gerechtelijke instanties door te spelen, maar ook, dat vóór die instanties vertegenwoordigers van de bonden soms tegen de arbeiders optreden. Maar liggen de dingen in het westen anders? In 1947 werden mijnwerkers in Yorkshire (N. Engeland) voor de rechter gesleept omdat zij zich niet gestoord hadden aan een stakingsverbod van de Labourregering. De sekretaris van de mijnwerkersbond, Arthur Horner, kwam daar *tegen* hen getuigen.

In 1885 (!) verklaarde de Britse socialist *William Morris*, dat de vakbonden de taak hadden "het menselijke deel van de kapitalistische machine-rie in goede arbeidskonditie te houden en ervoor moesten zorgen dat de kapitalistische machine geen hinder zou ondervinden van het gruis der ontevredenheid". Die karakteristiek is nog altijd van toepassing op de vakbeweging, zowel op die in 't kapitalistische westen als op die in het (staats) kapitalistische oosten. Daaruit valt te konkluderen dat het voor de arbeidende klasse nauwelijks enig wezenlijk verschil zou uitmaken of de vakbeweging in een staatskapitalistische samenleving dezelfde taak, dezelfde functie, op Westeuropese dan wel op Oosteuropese wijze zou vervullen. Of echter in een staatskapitalistische maatschappij die taak op Westeuropese wijze *k a n* worden vervuld, dat is de vraag die wij in de aanhef heb-
b

gesteld. In een slotartikel zullen wij haar nader onderzoeken, speciaal in verband met de Poolse ontwikkelingen.

(Slot volgt)

- 1) De Russische fabriekskomitees waren iets totaal anders dan de sowjets. De sowjets, gevormd op initiatief van revolutionaire intellectuelen die zich als politieke leiders van de arbeidersklasse opwierpen, waren politieke organen, in hoofdzaak samengesteld uit vertegenwoordigers der zogenaamde arbeiderspartijen (bolsjewiki, mensjewiki, sociaalrevolutionairen) en zij telden nauwelijks arbeiders in hun gelederen. In de bedrijfskomitees daarentegen hadden juist arbeiders zitting en geen intellectuelen of vertegenwoordigers van politieke organisaties. De sowjets kunnen niet als arbeidersraden of een soort van arbeidersraden worden gekwalificeerd, maar de bedrijfskomitees wél. Voor het bolsjewistische staatsapparaat vormden de bedrijfskomitees een dodelijk gevaar dat moest worden afgewend; de sowjets verloren praktisch vanzelf hun betekenis toen de bolsjewistische staatsmacht eenmaal stevig was gevestigd.
- 2) Dat er van dat "sturen" weinig of niets terechtkwam, zodat Lenin zich al in 1920 afvroeg of "de wagen wel daarheen ging waar de bolsjewiki hem wilden hebben" is een punt dat wij buiten beschouwing laten.
- 3) Mary McAuley, "Labour disputes in Soviet Russia 1957-1965", blz. 33. In haar boek, dat bijna geheel op Russische bronnen is gebaseerd, valt 't aksent op de in de titel aangegeven periode, maar in de eerste hoofdstukken geeft zij een historisch overzicht.
- 4) Mary McAuley, "Labour disputes, enz.", blz. 35, noot 1.
- 5) In de regel, zeggen we. Want ook in het westen is het voorgekomen dat een regering - zij het dan tijdelijk - de lonen bepaalde. Wat overigens niemand aanleiding gaf opeens van een "onvrije vakbeweging" te gaan spreken.
- 6) Alec Nove, "The Soviet Economy", Ned. uitgave, blz. 153.

=====

V e r v o l g v a n p a g . 1 4

Natuurlijk geef ik onmiddellijk toe, dat de aard van die tegenstelling en ook de scherpste ervan van kommitee tot kommitee en van bedrijf tot bedrijf verschilt. Terecht is in het tweede artikel (februarinr. blz. 13) opgemerkt dat "de relatie met de vakbonden wisselt al naar gelang (van) de plaatselijke omstandigheden, 't strijdpunt of het tijdstip van aktie". Dat betekent dat men, wil men tot een algemene konklusie geraken, men zich op méér bijzonderheden moet baseren dan alléén de ervaringen bij Lucas of bij Vickers.

C.B.

MRS THATCHER DOOR DE MIJNWERKERS
OP DE KNIEËN GEDWONGEN

De conservatieve Britse premier mrs. Thatcher heeft in de derde week van februari dezelfde bittere ervaring opgedaan als haar partijgenoot Edward Heath in 1974. Weliswaar heeft zij, anders dan deze voorganger, het door haar geleide kabinet op het laatste nippertje van een wisse ondergang gered, maar dat alleen door het niet op een krachtproef te laten aankomen en dank zij een kapitulatie die nauwelijks haar weerga kent in de Britse politieke geschiedenis. Zelfs een altijd regeringsgetrouwe krant als de "Daily Mail" moest toegeven dat mevrouw haar reputatie van "IJzeren Dame" volledig heeft verloren.

Toen zij het eerste ministerschap aanvaardde en haar regeringsprogram ontvouwde, verklaarde zij - met een woordspeling op de titel van Christopher Fry's toneelstuk "The lady's not for burning" 1) - : "the Lady is not for turning" oftewel: de dame is niet bereid op haar weg terug te keren; niet bereid om af te wijken van haar politieke koers. In de herfst van het vorige jaar zag zij zich niettemin genoodzaakt een pas terug te doen, toen de Britse havenarbeiders met een nationale staking dreigden 2). Nadat begin februari Sir Derek Ezra, de president van de National Coal Board, het plan bekend maakte tot sluiting van 23 onrendabele mijnen, wat het verlies van 13.000 arbeidsplaatsen tot gevolg zou hebben, kreeg de regering, evenals destijds de regering-Heath, te maken met 't verzet van de Britse mijnwerkers. Zeven jaar geleden resulteerde dat in de val van het kabinet. Met dat feit voor ogen en om een dergelijk lot te ontgaan heeft de huidige regering niet slechts een pas terug gedaan, maar besloten tot een volledige ommekeer van haar tot dusver gevoerde beleid, een ommekeer die door vrijwel alle Britse kranten als "een salto mortale" 3) is gekarakteriseerd en die een werkgeversorganisatie als het Institute of Directors "een schandalige nederlaag" heeft genoemd die "alle vertrouwen in de regering in de waagschaal stelt".

Sedert haar optreden voerde mrs. Thatcher een economische politiek die gericht was op inflatiebestrijding door onder andere bezuiniging. Telkens en telkens weer betoogde zij, dat in 't kader daarvan geen overheidssteun kon blijven worden verstrekt aan noodlijdende industrieën. Als bedrijven die verlies leden niet levensvatbaar bleken, dan moesten zij maar overlijden. Staatsbedrijven wenste zij liever af te stoten dan ze extra subsidie te geven en van het laatste zou al zeker geen sprake zijn indien het overheidsgeld gebruikt zou worden om looneisen te kunnen inwilligen. Dat van dit principe werd afgeweken ten aanzien van British Steel en Leyland diende men te beschouwen als uitzonderingen die een bevestiging vormden van de regel.

1) "De dame is niet om verbrand te worden".

2) Men zie het opstel "IJzeren dame moest kapitulieren voor de strijdvaardige Britse dokwerkers" in "Daad en Gedachte" van december 1980.

3) Salto mortale: letterlijk een dodelijke sprong; in figuurlijke betekenis een komplette buiteling.

Dit regeringsstandpunt vormde 't uitgangspunt voor het reorganisatieplan voor de Britse kolenindustrie, waarbij aanvankelijk zelfs gemikt werd op de sluiting van 50 mijnen en een verlies van 20 à 30.000 arbeidsplaatsen. Het sein tot een massaal verzet werd n i e t gegeven door de mijnwerkersvakbond, maar door de arbeiders z e l f . In Zuid-Wales legden de kompels spontaan de arbeid neer. Hun voorbeeld werd een dag later gevolgd door de mijnwerkers in Kent en weer een dag later door die in Schotland. In het graafschap Yorkshire maakten de mijnwerkers zich gereed zich bij deze "wilde" akties aan te sluiten. Onder die omstandigheden zag de National Union of Mineworkers zich voor een druk van onderop geplaatst waaraan onmogelijk weerstand kon worden geboden. Vakbondspresident Joe Cormley stelde een landelijke mijnwerkersstaking in het vooruitzicht. Daarmee scheen de klok te zullen worden teruggedraaid naar de voor de Britse regering zo bittere en sombere dagen van februari '74.

Met dat schrikbeeld voor ogen gingen Margaret Thatcher en haar ministers volledig overstag. Het plan tot sluiting der onrendabele mijnen werd ingetrokken. Aan de National Coal Board werden hogere subsidies toegezegd dan de f 4,3 miljard die voor het lopende jaar waren uitgetrokken. Aan de eis dat de kolenindustrie zichzelf in 1984 zal moeten kunnen bedruipen zal niet meer worden vastgehouden en de import van goedkope kolen uit de Verenigde Staten, Australië en West-Duitsland (die thans 8 miljoen ton per jaar bedraagt) zal worden beperkt. Na de klappen die de staalarbeiders, de dokwerkers en de Leyland-arbeiders reeds aan de regering-Thatcher hadden uitgedeeld, brachten de mijnwerkers haar politiek de beslissende en dodelijke klap toe.

Voor Joe Cormley en de meerderheid van 't bestuur van de mijnwerkersvakbond was de ommezwaai van mrs. Thatcher aanleiding om de landelijke staking af te gelasten en een oproep tot werkhervatting te doen uitgaan. De arbeiders in Wales, Kent en Schotland echter besloten daaraan geen gevolg te geven en hun "wilde" aktie voort te zetten. Zij verklaarden - en een minderheid van het bondsbestuur plaatste zich op hetzelfde standpunt - dat men een conservatieve regering nooit vertrouwen moest en dat eerst maar eens moest worden afgewacht in hoeverre deze de gedane toezeggingen ook waar zou maken. Waar dat toe leiden zal valt op het moment dat we deze regels schrijven moeilijk te voorspellen. Maar hoe de afloop ook zal zijn, één ding staat vast: tegen de druk van de arbeiders bleek zelfs het harnas van de "IJzeren Dame" niet bestand. Dat met haar nederlaag alle vertrouwen in haar regering aan het wankelen zou zijn geraakt is een lachwekkende bewering. Van dat vertrouwen wás lang voor februari j.l. in Groot-Brittannië al geen sprake meer. Dat hebben opiniepeilingen uitgewezen; dat kon iedereen constateren die zijn oor te luisteren legde. Maar mevrouw Thatcher was doof voor dergelijke signalen en veegde opiniepeilingen van de ministertafel met een koppige eigenzinnigheid die zelfs sommige leden van haar kabinet en niet weinig ondernemers ook mateloos irriteerde. Het eensgezind optreden van de mijnwerkers was nodig om haar uit haar dagdromen te doen ontwaken en de werkelijkheid in het gezicht te zien.

In 't Lagerhuis beloofde de oppositieleider Michael Foot, dat hij mevrouw Thatcher bij iedere nieuwe koerswijziging een bos bloemen zou sturen. Als het aan de Britse arbeiders ligt zouden dat wel eens bloemen kunnen zijn op haar politieke graf.

=====

EEN INFORMATIEF BOEK OVER CAMBODJA

Met informatie omtrent Cambodje (of Kampuchea, zoals de Cambodjaanse nationalistenvan zeggen) wordt de krantenlezer in het Nederlandse taalgebied bepaald niet overstroomd. Af en toe, maar met grote tussenpozen en uiterst spaarzaam, treft men berichten aan die betrekking hebben op gebeurtenissen dáár, maar hun sociale of historische achtergrond blijft meestal in het duister gehuld. Afgezien van wat korte historische beschouwingen over Cambodja in het voormalige "Vietnam Bulletin" en afgezien van datgene wat men in enkele encyclopedieën (bijvoorbeeld de Grote Winkler Prins) kan vinden, ontbrak het tot voor kort ook aan gemakkelijk verkrijgbare Nederlandse boekwerken die belangstellenden enigszins wegwijs konden maken in de doolhof van namen en feiten.

In de loop van het vorige jaar is hierin verandering gekomen doordat er bij de Belgische uitgeverij Kritak in Leuven een boekje is verschenen, dat zo niet alle, dan toch de grootste leemten in de doorsnee-kennis omtrent Cambodja opvult. De titel luidt "*De Cambodjanen als schietschijf*". De auteur is *Willy van Damme*, die voor de lezers van "Daad en Gedachte" geen onbekende is doordat wij nog niet zo lang geleden twee opstellen van zijn hand over Cambodja publiceerden.

In zijn "Inleiding" konstateert de schrijver, dat in zijn geschrift de gebeurtenissen niet tot in de details worden beschreven, maar dat aan de hand van de gebeurtenissen onder meer gepoogd wordt een analyse te geven van de verschillende maatschappelijke groepen in het land. Hij voegt daar praktisch in één adem aan toe, dat analyseren niet altijd gemakkelijk was omdat voor sommige belangrijke perioden, zowel uit de vroegere als uit de recente geschiedenis van Cambodja, heel wat gegevens ontbreken. De beperkingen waaraan zijn arbeid onderhevig was worden met deze woorden nauwkeurig aangegeven en de sporen van die beperkingen vindt men op diverse plaatsen terug. Desondanks is "*De Cambodjanen als schietschijf*" een uiterst informatief boek, dat er stellig toe bijdraagt dat men een beter inzicht krijgt in recente ontwikkelingen ginds.

In de eerste hoofdstukken behandelt de auteur de vroegste geschiedenis van Cambodja. Vervolgens schetst hij het tijdperk van de Franse koloniale overheersing en daarna wordt achtereenvolgens het bewind van Sihanouk, 't bewind van Lon Nol en dat van de Rode Khmers behandeld. De ineenstorting van dat laatste regiem als gevolg van de Vietnamese invasie en de gebeurtenissen die daarop zijn gevolgd vormen de inhoud van het slothoofdstuk.

Naar onze mening is het een van de voornaamste verdiensten van Willy van Damme, dat hij zich niet om de tuin laat leiden door het sprookje dat er op enig tijdstip in Cambodje (en al evenmin in Vietnam of welke andere staat in Achter-Indië ook) sprake zou zijn of zou zijn geweest van een "socialistische" maatschappij. De onhoudbaarheid van een dergelijke zienswijze volgt als het ware vanzelf uit zijn uiteenzettingen. Hoewel zijn boek geen polemisch karakter heeft, keert hij zich af en toe - en soms tamelijk scherp - tegen de verbreiders van dergelijke illusies. En niet alleen daaruit blijkt zijn kritische instelling, maar ook bijvoorbeeld uit zijn karakteristiek van Norodom Sihanouk, die hij schetst als een feodale heerser, wiens politieke stellingname goeddeels bepaald werd door zijn vrees voor een zich aarzelend aandienende burgerlijke ontwikkeling.

Willy van Damme tracht nergens, welk feit dan ook, te vergoelijken uit ideologische overwegingen. Hij versluiert terreurdaden noch volkerenmoord en laat zich niet op sleeptouw nemen, noch door het Amerikaanse imperialisme, noch door de Chinese vorm van het bolsjewisme. Hij laat zich geen zand in de ogen strooien door Washington, maar evenmin door Peking, door Moskou of door Hanoi (Vietnam). Hij poogt niets meer, maar vooral ook niets minder, dan de historische en maatschappelijke feiten op een rijtje te zetten. Dat hij daar de ene keer wat beter in slaagt dan de andere is deels een gevolg van de hierboven genoemde beperkingen, deels een gevolg van een beknoptheid, die hij met het oog op de omvang van zijn boekje welhaast betrachten moest. Vooral in de eerste hoofdstukken leidt die beknoptheid tot een overdaad aan feitelijkheden ten koste van overzichtelijkheid en analyse. Maar elders wordt die tekortkoming ruimschoots goedge maakt, al is het zo, dat wij die passages waarin de schrijver over produktieverhoudingen komt te spreken graag wat uitgebreider zouden hebben gezien. De Cambodjaanse klassenverhoudingen zouden in dat geval, menen wij, in een wat scherper licht zijn komen te staan.

De schrijver van "De Cambodjanen als schietschijf" heeft zijn tekst van een uitvoerig notenapparaat voorzien en van een niet minder uitvoerige literatuur- en bronnenopgave. In het boek is ook een - helaas nogal onduidelijk - kaartje opgenomen. Daarenboven is het een kaartje dat de toestand in vroeger eeuwen aangeeft. Met wat aktuele en vooral overzichtelijke kaarten zou de lezer, die vaak de sterke behoefte voelt om zich van de ligging van diverse met name genoemde plaatsen en gebieden op de hoogte te stellen, ten zeerste gediend zijn geweest. Maar hiervan, dachten wij, kan eerder de uitgever dan de schrijver een verwijt worden gemaakt.

Wat de prijs van het hier besproken boekje betreft: deze bedraagt zeventien gulden vijftig.

=====

WAT VOOR SOORT VAN FEMINISTE WAS

ALEXANDRA KOLLONTAI?

"Als Marx' bewering dat het maatschappelijk zijn het bewustzijn bepaalt, die zij later van harte onderschreef, op waarheid berustte, zou zij hooguit een wat vrijgevochten 'burgerlijke' feministe zijn geworden." Dat schreef dr. W.H. Roobol, als historicus verbonden aan de Amsterdamse universiteit op 31 januari j.l. in de Nieuwe Rotterdamse Courant/Handelsblad over Alexandra Kollontai. De reden dat hij aandacht schonk aan deze reeds in 1952 overleden Russische bolsjewiste, die volkskommissaris is geweest in de eerste Sowjetregering en later gedurende lange tijd ambassadrice van de U.S.S.R. in Zweden was, is gelegen in 't feit dat er onlangs in de Verenigde Staten twee biografieën van haar zijn verschenen. Die biografieën, waarvan er één door dr. Roobol uitermate slecht, de andere daarentegen gunstig werd beoordeeld, kennen wij niet en zullen wij derhalve laten rusten. Waar wij op in willen haken zijn de hierboven geciteerde woorden van Roo-

bol, die schijnt te menen, dat de als telg van een welgestelde aristocratische familie geboren Kollontai, een typisch vertegenwoordigster van de naar radikalisme neigende Russische "intelligentsia", als gevolg van haar politieke keuze g é é n burgerlijk feministe is geworden. Precies het tegendeel echter is in werkelijkheid het geval geweest.

Een jaar of tien geleden publiceerde een uitgeverij in München de volledige tekst van een door haar geschreven korte *autobiografie*, die in 1926 in uiterst beknopte - want aan de machtsverhoudingen tijdens het Stalin-tijdperk aangepaste - vorm eveneens in Duitsland waren verschenen. Lezing van die autobiografie kan naar onze mening maar tot één konklusie leiden: Alexandra Kollontai was een burgerlijke trut 1).

Dat schijnt op het eerste gezicht een kras oordeel over iemand, die op grond van een reeks van publikaties (brochures en essays) over sexuele moraal de reputatie heeft verworven van uiterste vooruitstrevendheid. Maar die reputatie dankt zij deels aan de tijd waarin de bedoelde publikaties zijn verschenen - een tijd waarin haar opvattingen welhaast sensatie moesten wekken - deels aan een even grondig als hardnekkig misverstand.

Alexandra Kollontai was niet, gelijk dr. Roobol schijnt te menen, de vertegenwoordigster van een niet-burgerlijk oftewel proletarisch feminisme en zij kón dat ook niet zijn. Zij groeide op in een land waar nauwelijks sprake was van een proletariaat; de revolutie waardoor zij omhoog en op het historisch toneel getild werd was géén proletarische maar een burgerlijke revolutie en het "marxisme" dat zij zogenaamd beleed was de Russische interpretatie daarvan, die met het marxisme alleen maar de naam gemeen had, doch wat de inhoud betreft slechts de theoretische uitdrukking van de in Rusland bestaande, van West-Europa grondig verschillende klassenverhoudingen en de daaruit voortspruitende voorwaarden waaronder de burgerlijke omwenteling zich in Rusland kon voltrekken.

Alles wat dr. Roobol aan de hand van de door hem geprezen biografie - geschreven door Barbara Evans Clements - over Alexandra Kollontai meedeelt vormt een bevestiging van onze zienswijze. Dat zij - volstrekt logisch gezien het milieu waarin ze opgroeide en gezien de maatschappelijke situatie in het toenmalige Rusland - de arbeiders slecht kende en dat zij haar leven lang een droomster was, niettegenstaande haar scherp oog voor de bolsjewistische werkelijkheid, dat typeert haar als revolutionaire van het leninistische type. Zij hielp mee aan de opbouw van het staatskapitalisme en droomde dat ze het "socialisme" hielp verwezenlijken; ze richtte al dromend haar pijlen tegen het burgerlijk feminisme, zonder te beseffen dat ze de Russische vorm daarvan vertegenwoordigde. Voor haar waren deze dromen of dwalingen vanzelfsprekend.

Het maatschappelijk zijn bepaalt wel degelijk het bewustzijn. Het leven van Alexandra Kollontai is er één voorbeeld van. Het feit dat iemand als dr. Roobol deze waarheid in twijfel trekt een ander.

1) De autobiografie waarvan wij spreken verscheen onder de titel "Autobiografie van een sexueel geëmancipeerde kommuniste".

=====

C O N C E R N S E N C O M B I N E S : B E D E N K I N G E N

De twee artikelen over concerns en combines in Engeland, opgenomen in het januari- en het februarinumnummer van "Daad en Gedachte" hebben bij mij nogal wat bedenkingen opgeroepen. Hier en daar, vind ik, schiet de uitwerking tekort waardoor soms gebrek aan duidelijkheid ontstaat. Daarnaast bevatten ze uitspraken, waarmee ik 't óf niet helemaal of helemaal niet eens ben. Mijn voornaamste bedenkingen wil ik hier kort weergeven. Ik stel me voor binnenkort op deze punten uitvoeriger terug te komen.

Aan 't slot van het tweede artikel wordt gesteld, dat "de multinational de heersende economische en sociale vorm in de produktieverhoudingen aan het worden is". Ik kan dat onmogelijk onderschrijven. Hoe een multinational ook gestructureerd mag zijn, hij is geen "economische of sociale vorm" van wat dan ook. Produktieverhoudingen zijn verhoudingen tussen mensen die van karakter verschillen al naar gelang men met de ene of met de andere maatschappij te maken heeft. 't Zijn de verhoudingen waarin de mensen bij de produktie tot elkaar staan. Die van 't kapitalisme worden daarvoor gekenmerkt, dat loonarbeiders en kapitaalbezitter(s) tegenover elkaar staan; de loonarbeid is de heersende produktievorm, die men zowel bij nationale als bij multinationale bedrijven aantreft.

Dat, zoals in aansluiting op de zojuist geciteerde uitspraak beweerd wordt, er sprake zou zijn van een "groeïende onmacht van de multinationals om dagelijkse, zelfs elementaire behoeften van mensen te bevredigen" en dat dit "met horten en stoten de weg vrij (zou maken) voor mensen en produktieverhoudingen die dat wél kunnen" spreek ik tegen. Voor zover men bij kapitalisme, dat ontegenzeggelijk de menselijke behoeften beter heeft kunnen bevredigen dan welke voorafgaande maatschappijvorm ook, een tegenstelling tussen produktie en behoefte kan konstateren, kan die tegenspraak niet specifiek aan de multinationals worden geweten. Zij spruit hieruit voort, dat alle kapitalistische produktie (van multinationals en van andere bedrijven) produktie om de winst is.

In het eerste artikel (januarinr., blz. 12) wordt opgemerkt, dat stakingen die beperkt blijven tot één beroepsgroep de kracht van 't stakingswapen niet ten volle benutten. Dat klinkt erg aannemelijk, maar 't is volkomen in strijd met de werkelijkheid zoals men die al vele tientallen jaren in Engeland (en in bepaalde opzichten ook elders wel) kan waarnemen. Ik kan er hier lang niet alles over opmerken wat ik wel zou wensen. Daarom wijs ik voorlopig alleen maar op het voorbeeld van de toolmakers (de gereedschapsmakers) van de Leyland-fabrieken, die een paar maal achtereen de enige beroepsgroep vormden die bij dit bedrijf de strijd aanbond, niettemin - omdat een moderne autofabriek niet werken kan als er ook maar één afdeling plat ligt - de hele produktie tot stilstand brachten en zo voor hun kollega's resultaten bereikten zonder dat deze werk weigerden, hetgeen van betekenis was voor de hoogte van hun sociale uitkering.

En nu ik het toch over Leyland heb, wat over het *joint shopstewards committee* in dit bedrijf te vertellen valt wijkt volledig af van het verhaal dat over dit type van kommitee in beide artikelen wordt verteld, reden waarom ik van mening ben, dat de oorzaak van de tegenstelling van zo'n kommitee tot de vakbond(en) een andere is dan daar wordt geschetst.

(zie vervolg pag. 8 onderaan)